

uitendien tot hypersecretie genegen, hetgeen door de muriatische en alcalische wateren nog bevorderd wordt. Bij de tuberculose bestaat vermindering van bloedligchaampjes en veselstofgehalte, hetgeen uit de anaemie gedurende het leven blijkt en door het scheikundig bloedonderzoek bevestigd wordt. Door de alcalische en muriatische zuurbronnen wordt het bloed verdund en deszelfs plasticiteit verminderd; zij kunnen dus slechts nadeelig op de onderhavige bloedcrisis werken en den toestand bevorderen, dien de kunst vooral tracht te verhinderen. Vraagt men nu, hoe het mogelijk is, dat er lofredenaars voor die wateren bij de tuberculose gevonden worden, zoo kan het antwoord, volgens den Schr., geen ander zijn dan, dat die aanprijzingen slechts het gevolg van eene theorie en geenszins het resultaat eener gezonde praktijk zijn. Schr. zoekt vooral in de nog overgeblevene heerschappij van het BROUSSAIS'sche telsel (? Ref.) de oorzaak dier praktische dwaling.

BROUSSAIS toch, die den tuberkel als het gevolg van een ontstekingsproces beschouwde, moest in de aanwending dier wateren, die de plasticiteit des bloeds in hooge mate verminderen, juist het gewenschte middel vinden, dat zoodanig proces volgens zijne theorie tot stilstand en genezing kon brengen. Sedert wij echter door eene meer gelouterde pathologische anatomie de onjuistheid dier theorie hebben leeren kennen, zijn wij volgens den Schr. niet meer gerechtigd, aan onze tuberculeuse borstlijders het gebruik dier bronnen aan te bevelen, die juist het tegendeel teweeg brengen van hetgeen eene verstandige praktijk bij de behandeling der tuberculose moet beogen.

Ook als symptomatische geneesmiddelen tegen sommige longtuberculose vergezellende verschijnselen, zoo als: de lastige hoest, de overige catarrhale verschijnselen, de dyspepsie enz. hebben deze alcalisch-muriatische wateren geene werking. De hoest toch is in dat proces het gevolg der chronische ontsteking der luchtwegen, welke de tuberculosis meestal vergezelt, of der tuberculeuse verzwering van het slijmvlies van strottenhoofd en luchtpijp. In al die gevallen vermogen die wateren niets uit te rigten en bij tevens bestaanden bloedhoest zijn ze zelfs schadelijk. Bij de dyspepsie bij tuberculosis pulm., die meestal het gevolg eener chronische irritatie van het maag-slijmvlies of van maagblennorrhoea is, zijn deze wateren wegens hunne prikkelende eigenschap evenmin aangewezen (hoewel zij hier nog de meeste werking hebben en de eetlust voor denigen tijd weder opwekken Ref.). Slechts bij verhoogde zuurvorming hebben de koolzure sodawateren volgens den Schr. enig nut. Het veelvuldig gebruik dier soda- en muriatische wateren bij chronischen catarrh, heescheheid, pijn in de keel, ingete verkoudheid, keurt hij vooral daarom af, omdat die verschijnselen zoo dikwijls de prodromi of wel ook het eerste tijdperk der tuberculose zijn, in welk tijdperk eene versterkende, voedende en geenszins eene bloedverdunnende afregeling aangewezen is. Slechts bij den chronischen catarrh der luchtwegen, die op geene tuberculeuse basis berust, hebben deze wateren in sommige gevallen volgens den Schr. eene gunstige werking. Daar de diagnose der tuberculosis pulm. in het eerste tijdperk echter zeer moeilijk, in vele gevallen zelfs onmogelijk is, zoo is het om die reden ook niet gemakkelijk den chronischen catarrh van de tuberculose te onderscheiden, en moet men derhalve in elk geval zeer voorzigtig zijn met de toediening van sodawater bij elken chronischen catarrh der ademhalingswerktuigen.

Hoewel het bij ons minder mode is dan in Duitschland, alle chronische borstlijders „naar de baden te zenden,” welligt omdat wij, met het oog op de pathologische anatomie dier toe-

standen minder vertrouwen in het drinken dier wateren stellen en bon sens genoeg hebben, geene wonderen van hunne werking te verwachten, zoo komt het Ref. evenwel niet ongepast voor, hier ter plaatse te waarschuwen voor het misbruik der Duitsche baden en drinkkuren, niet alleen bij borst- maar ook bij vele buikaandoeningen. Vooral degenen, die uit onze Indische bezittingen tot herstel van gezondheid naar hier gezonden worden, meenen, veelal op den raad hunner Indische geneesheeren, hun heil in die baden te moeten zoeken. Nog niet lang geleden zag Ref. een treurig voorbeeld hiervan. Het betrof een officier, die wegens chronische dysenterie gerepatrieerd was, op reis hierwaarts, gelijk zoo dikwijls geschiedt, reeds beter werd en door het drinken van het Karlsbaderwater aan de bron zelve zoodanig verergerde, dat hij aan de gevolgen zijner gerecrudesceerde dysenterie bezweek.

Een aan chronische bronchitis en tuberculosis van de regter long lijdend officier kwam onlangs bij Ref.; hij was door zijnen geneesheer in Indië naar — Homburg gedirigeerd, om daar eenige maanden de „baden” te gebruiken. Ref. heeft hem van dat voornemen teruggebracht, en naar de inhalatiekuur te Lippstange gezonden. De balneotherapeutische wonderen zullen over het algemeen meer en meer verdwijnen, naarmate de geneesheeren met de scheikundige bestanddeelen dier wateren meer bekend, en alle overige omstandigheden behoorlijk gewaardeerd worden, waardoor zij in vele gevallen een werkelijk nut aanbrengen. Eene nauwkeurige studie en kennis der Duitsche bronnen is derhalve ook voor ons land eene behoefte geworden, en zal menig patiënt voor verkeerde stappen en onnoodige uitgaven door den goeden raad van zijnen met de balneotherapie vertrouwd genesheer bewaard worden. C. G.

BOEK AANKONDIGING.

Der Abdominaltyphus der Kinder, von EDMUND FRIEDRICH, Doctor der Medicin and pract. Arzt zu Dresden.

Terwijl in vroegeren tijd van eene pathologie en therapie van den kinderlijken leeftijd in het algemeen te nauwernood sprake was, heeft zich deze in de laatste jaren tot eene afzonderlijke tak der geneeskunst ontwikkeld. Mogen er ook al vroeger geneesheeren geweest zijn, die eene zekere voorliefde voor de geneeskundige behandeling van kinderen koesterden en daarom meer bepaald kinderartsen genoemd werden, — het daarstellen van gasthuizen, in het bijzonder voor de verpleging van zieke kinderen ingerigt, dateert slechts van voor weinige jaren. Eerst sedert de oprigting dier gestichten ontwikkelde zich dat deel der geneeskunde tot eene speciële wetenschap, en wel vooral — om niets meer te noemen — omdat zij eerst, toen, althans in die mate, kon voorgelicht worden door de resultaten der pathologische anatomie.

Evenmin als dus vroeger de kinderziekten over het algemeen, zich over eene meer afzonderlijke beoefening mogten verheugen, was dit het geval met den typhus abdominalis in het bijzonder. Als men de onbeduidende literatuur van den typhus abdominalis der kinderen vergelijkt met het overgroot aantal geschriften over die ziekte bij volwassenen, dan blijkt het, dat de pathologen en therapeuten aan de eerste nog weinig de aandacht hebben gewijd. Zelfs de handboeken, die zich de behandeling der kinderziekten bepaald ten doel stelden, b. v. het in menig opzigt voortreffelijke, van BOUCHUT, maken er met geen enkel woord melding van, of deelen slechts als ter loops en zeer onvolledig de haar kenmerkende bijzonderheden mede.

Reeds daarom verdient het boven aangekondigde geschrift opzettelijk aan de studie dier ziekte gewijd, ten volle, dat wij er de aandacht onzer kunstbroeders op vestigen, niet zoo zeer en alléén van de meer bepaalde kinderartsen in den eigenlijken zin (daarenboven hier te lande weinig in getal), als wel ook van den patholoog, ter vergelijking van de analoge toestanden bij den typhus der volwassenen. Komt, zou men al ligt vragen, de typhus (*abdominalis* — niet *petechialis*, die bij kinderen werkelijk weinig of niet is waargenomen) dan ook soms zoo zeldzaam bij kinderen voor, of wel verschilt hij te weinig van dien bij volwassenen, dan dat hij afzonderlijke vermelding zou waardig wezen? Omtrent het eerste bestond langen tijd verschil van gevoelen. Op het voetspoor van HAMILTON, was in Engeland UNDERWOOD de eerste, die den typhus als eene door den leeftijd gewijzigde ziekte beschreef; spoedig, ja zelfs reeds door de latere uitgevers van het werk van dezen laatsten, in het bijzonder door DAVIES (de uitgever van den 10den druk), die verklaart, in eene uitgestrekte kinderpraktijk geen enkel geval van typhus bij kinderen beneden de tien jaren te hebben waargenomen, werd die ziekte weder uit het nosologisch kader verbannen, en er voor langen tijd uit geweerd.

MEISSNER herstelde haar, ofschoon onder een vreemden naam 1), TAUPIN, RILLIET en anderen onder haar eigen naam, in haar verloren regt. Alleen de Engelschen schijnen den typhus nog niet zoo algemeen als een eigen ziektevorm aan te nemen. Wie echter nog moge twifelen of een tegenovergesteld gevoelen aankleven — ik wijs hem op de statistiek van

1) MEISSNER namelijk (*die Kinderkrankheiten nach der neuesten Ansichten und Erfahrungen*. Leipzig, 1828) heeft onder den naam van "folliculeuse darmontsteking" eene ziekte beschreven, die wel niet anders dan als eene typhouse aandoening kan beschouwd worden, en zulks met de volgende woorden: "De folliculeuse darmontsteking is eene plaatselijke ontsteking, die in het bijzonder de *Peijer'sche* klieren en de *glandulae solitariae*, die zich vooral in grooten getale aan het uiteinde van het ileum en coecum bevinden, aantast en gaarne secundair de darmscheisklieren aandoet. Deze vorm der darmontsteking ontstaat niet ligt plotseling, maar maakt min of meer duidelijke voorboden, die in onwelzijn, gebrek aan eetlust, afkeer van gewone spijszen: een zekeren onrust, of angst, koorts, grooten dorst, hevige hoofdpijn en in diarrhoea bestaan. Vaak klagen de kinderen in den aanvang der ziekte over hoofdpijn. Gedurende de geheele ziekte heeft eene aanmerkelijke moedeeloosheid plaats, het gelaat is ingevallen, de jukbeenstreek rood gekleurd; de lijders antwoorden slechts zeer traag op de hen gedane vragen; ook de zintuigen zijn over het geheel stomp. Met het beloop der ziekte zinken de oogen in hunne holten, de neus wordt spits, neusgaten en lippen worden zwart en droog; ook de huid is droog en heet. De urine-afscheiding is spaarzaam, is meer of minder donker gekleurd en vormt een dik bezinksel. Bij het onderzoek van den buik wordt vooral de streek van het coecum en van het opstijgende colon pijnlijk bevonden. Met deze verschijnselen verbindt zich nu eens diarrhoea, dan weder meteorismus of een bijzonder gargouillement. Tot het bestaan van ulceratiën in het darmkanaal kan men besluiten, wanneer de ziekte langer dan 14 dagen duurt en na het ophouden der pijn en der koortsachtige hitte nog dorst, diarrhoea en onrust blijven voortduren. Bij de lijkopening treft men opzettingen en verzweringsen der *Peijer'sche* klieren, ja zelfs roodheid, hypertrophie en verweeking der darmscheisklieren aan.

het kindergasthuis te Dresden, op de 275, gedurende een tijdsbestek van 20 jaren in dat gesticht voorgekomene gevallen van typhus abdominalis, waaraan FRIEDRICH zijne resultaten ontleend heeft. Wat in de 2de plaats de vraag aangaat, of zich de ziekte werkelijk van die bij volwassenen onderscheidt, zoo wijzen wij slechts op het veel minder voorkomen van korstvorming en verzvering en — als gevolg daarvan — dat perforatie en darmbloedingen niet zoo vaak plaats hebben, terwijl, om van andere verschijnselen te zwijgen, de tong, meer dan bij volwassenen, soms gedurende het geheele beloop der ziekte vochtig blijft.

Om een en ander zijn wij het met den Schr. eens, dat de typhus abdominalis bij kinderen eene afzonderlijke behandeling ten volle verdient en begroeten wij zijn geschrift, dat de blijken draagt van ernstige studie en deugdelijke en omvattende waarneming, met ingenomenheid. Tot staving van deze uitspraak eensdeels, en om den lezer een denkbeeld te geven van hetgeen hij hier kan vinden anderdeels, deelen wij den korten inhoud van het werkje mede, waarmede de Schr. in den vorm van stellingen ieder hoofdstuk van zijn geschrift besluit.

1. De typhus abdominalis is geene zeldzame ziekte der kinderen; zij vertoont zich nu eens sporadisch, dan weder epidemisch.

2. Zij tast meer meisjes dan jongens aan.

3. De sterfte in den typhus abdominalis is bij kinderen geringer dan bij volwassenen, grooter bij meisjes dan bij jongens.

4. Men heeft tot nog toe met geene zekerheid kunnen bepalen, welke maanden en welke jaargetijden tot den typhus der kinderen predisponeren, en in welke jaargetijden eene grootere sterfte plaats heeft; de in dit opzigt verkregene resultaten schijnen veeleer slechts van plaatselijke waarde te zijn.

5. Met betrekking tot de door den ouderdom teweeg gebragte frequentie en mortaliteit van den typhus abdominalis is het slechts uitgemaakt: dat hij in het tijdperk van het zoogen zeldzaam is, dat hij van het 2de jaar af veelvuldiger wordt en van het 6de tot het 11de jaar het veelvuldigst voorkomt. Van het 11de jaar af, neemt de veelvuldigheid van den typhus weder af tot aan de jaren der puberteit. Deze sterfteverhouding schijnt het ongunstigste te zijn van het 1ste tot het 4de levensjaar.

6. Jongens bezwijken veel eerder aan typhus dan meisjes, ten bewijze dat gene, door de meer hevige ziektevormen worden aangetast.

7. Typhus abdominalis der kinderen en roodvonk staan in zulk eene wederkeerige verhouding, dat ten tijde van het heerschen der eene epidemie de andere verdwijnt of slechts sporadisch optreedt.

8. In kleinere omtrekken komen epidemiën voor, waarin bij uitsluiting kinderen lijden, volwassenen daarentegen geheel verschoond blijven of slechts sporadisch worden aangetast.

9. De pathologisch-anatomische veranderingen vertoonen in den typhus abdominalis der kinderen of dezelfde afwisselingen of dezelfde standvastigheid als in den typhus abdominalis der volwassenen, in welk laatste opzigt de miltumor vooral van gewigt is. Uiterst zelden slechts komt het bij kinderen tot de vorming eener korst en van de eigenlijke typhuszweer na infiltratie der *PEIJER'sche* "plâques;" meestal zijn in de klierhoopen slechts enkele folliculi geïnfilteerd, die of door opslurping van het infiltraat, of veelvuldiger nog door bersting der folliculi in het darmkanaal zonder likteekenvorming tot de norma terugkeeren. De bersting en ontleding der folliculi in het darmkanaal heeft meestal in geringen omvang en slechts

beperkt plaats. Uiterst zeldzaam slechts komt het voorts bij kinderen tot zweervorming op de slijmvliezen van den pharynx, van den oesophagus en der trachea enz.

10. Afgezien van de voorbeschikkende invloeden van den ouderdom en het geslacht, moeten slechts als oorzakelijke momenten beschouwd worden: kommer, onreinheid, ondoelmatige voeding, in de eerste plaats echter bedorven lucht en vochtige, donkere woning. Niet mindere gewigtige oorzaken tot het ontstaan van den typhus abdominalis zijn voorts: acclimatisatie, plotselinge verandering van levenswijze en leven onder nieuwe toestanden; het gewigtigste is echter de epidemische ziekteconstitutie. Zeer twijfelachtig is de invloed der contagiositeit. Scrophulosis schijnt geen begunstigend moment van den typhus abdominalis der kinderen te wezen.

11. Onder de verschijnselen van den typhus abdominalis der kinderen zijn die van het darmkanaal en der annexe organen van het meeste belang, met name de milttumor, de dunne stoelgangen, de meteorismus, het borrelen in den buik. In den toestel van den bloedsomloop zijn koorts, versnelde respiratie, catarrhus bronchialis standvastige verschijnselen. De zeldzaamheid en het onbeduidende der darmbloedingen in den aanvang der ziekte bewijst, dat het slechts onbeduidende congestiën zijn, die de plaatselijke aandoening voorafgaan en haar eerste optreden in het darmkanaal begeleiden. Zeldzaam begint de ziekte met de bij volwassenen gewone aanvallen van koude. De verschijnselen van het zenuwstelsel: deliriën, somnolentie enz. zijn wel veelvuldig, maar gewoonlijk niet zeer hevig. Stoornissen in de beweging zijn slechts zeldzaam. Onder de typhouse huiduitslagen zijn de roseolae de meest voorkomende vorm, zeldzamer de papulae; in het later beloop ontwikkelde zich miliaria. Soort en uitbreiding van het uitslag schijnt van de hevigheid der aandoening onafhankelijk te zijn.

12. De typhus abdominalis doet zich bij kinderen meestal in zachten vorm voor; de meer hevige aandoeningen komen, zoo als gezegd is, meestal bij jongens voor. De duur der eigenlijke ziekte is, het stadium der voorboden niet medegerekend, verschillend naar de intensiteit der ziekte van 16 dagen tot eenige maanden. In zware gevallen ontstaan vaak complicatiën en naziekten, die de genezing zeer vertragen of zelfs een ongunstig beloop kunnen veroorzaken. Recidiven zijn zeldzaam.

13. Enkele complicatiën zijn bij kinderen veel zeldzamer dan bij volwassenen. Daartoe behooren in de eerste plaats: parotitis, aderontsteking, bloedvloeijingen in het algemeen, vooral echter darmbloedingen. Het zeldzaam en meestal niet gevaarlijk voorkomen der laatste laat zich verklaren door de zeldzaamheid van de vorming der typhouse darmzweer. Als complicatiën komen in de reconvalescentie ook exanthemata voor: mazelen, variolae verae, varioloïdes enz.

14. De gewone uitgang van den typhus abdominalis bij kinderen is die in genezing met meestal snelle reconvalescentie; deze uitgang wordt begunstigd door het bij kinderen in het algemeen zeldzamer voorkomen van naziekten, en vooral door de zeldzaamheid van sommige naziekten, die bij volwassenen voor gevaarlijk of absoluut doodelijk gehouden moeten worden, met name tuberculosis, gangreen, darmverzwering of atrophie der villi en folliculi, verzwering of atrophie der darmscheidklieren. Reeds (in kleine hoeveelheid) gedeponeerde tuberkels schijnen in het beloop van den typhus der kinderen tot verkalking over te hellen.

15. Voor de diagnose heeft men bij den typhus abdominalis der kinderen schier uitsluitend objective verschijnselen, waaronder de milttumor van het meeste gewigt is; daarna dienen roseolae, de hooge temperatuur der huid, heerschende epide-

miën, de diarrhoea, de meteorismus, de pijnlijkheid van den buik en het ileo-coecaal geluid, de luchtpijpscatarrhus, de hersenverschijnselen enz. tot het vaststellen der diagnose. Is eene stellige diagnose in de eerste dagen der ziekte niet mogelijk, zoo zullen toch haar beloop en de allengs meer duidelijke symptomen de diagnose allengs zeker stellen.

16. De typhus abdominalis der kinderen laat over het algemeen eene gunstige prognosis toe. Bij de prognosis moet vooral op het karakter der heerschende epidemie, de uitwendige levenstoestanden, ouderdom en geslacht acht gegeven worden. Complicatiën en naziekten maken de voorzegging eer ongunstig dan de intensiteit der ziekte zelf. De afzonderlijke verschijnselen kunnen slechts met groote omzigtigheid voor de prognosis dienen, terwijl het vereenigd voorkomen van vele ongunstige verschijnselen en hunne duur ongunstiger zijn dan de hevigheid van een hunner.

17. De beste wijze van behandeling in den typhus abdominalis der kinderen is de expectative, prophylactische, diaetische en symptomatische. Couperen laat zich de ziekte niet, doch hebben gemiddelde giften van calomel van den 5den tot den 8sten dag der ziekte toegediend een bepaald gunstigen invloed. Onder alle omstandigheden moeten de krachten der kinderen gespaard en vroegtijdig op eene doelmatige voeding acht gegeven worden. v. C.

VERSLAGEN.

GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER GENEES- EN HEELKUNDE
TE AMSTERDAM.

1ste Sectie.

Vergadering van 29 Januarij 1857. — Prof. VAN GEUNS deelt het ziekteverhaal mede van eene 36jarige, gehuwde vrouw, die ongeveer 4 weken op zijne ziekenafdeeling verpleegd is. Zij had voor 5 maanden gekraamd en na dien tijd nog niet weder gemeenstrueerd. Een juist tijdstip waarop hare ziekte begonnen was, wist zij niet op te geven: het bleek alleen dat zij in de laatste weken veel gebrek geleden had. Gedurende haar verblijf in het gasthuis leed zij aan koorts met typhouse verschijnselen en waaraan zich weldra gangreen van de huid der regio sacralis paarde. Elf dagen vóór den dood, vertoonden zich des avonds koude rillingen en vier dagen later eene pijnlijke, veerkrachtige zwelling van het regter been. De lijderes bezweek eindelijk, na in den hoogsten graad uitgeput te zijn. Spr. toont aan het praeparaat van het aderlijk stelsel van het regter been, hoe het lumen der vena cruralis van even boven de v. profunda femoris af, geheel gesloten is door een vast, aan den wand aangekleefd stremsel, dat zich ongeveer 8 centim. benedenwaarts uitstrekt. Van hier af tot aan de vv. tibiales posticae is de ader met eene lijvige, etterachtige stof opgevuld, waarmede de gezwollene ruwe en gegranuleerde vaatwand doorrokken is. In de vv. tib. post. en suralis treft men weder vaste, obturerende stremsels aan en aan het onderst gedeelte van het kuitbeen eene necrotische plek van geringe uitgebreidheid, die door eene met etter gevulde abscesholte omgeven is. In de regter long trof men, behalve oude lidteekenen in den apex, eene menigte kleine lobulaire abscessen aan en de aa pulmonales waren gevuld met vezelstofstremsels, die zich tot in het regter hart lieten vervolgen. Overigens werden nergens metastasen gevonden; in de dunne darmen trof men geene typhouse afzettingen aan.

Dr. LEHMANN meent, dat deze phlebitis haren oorsprong kon hebben in het voor 5 maanden doorgestaan puerperium en ook Prof. TILANUS wees op de nog niet teruggekeerde men-